

xivní pohyb, který byl typický otevřeností k neortodoxním myšlenkovým rámcům a formulování originálních pozic věrných lokálnímu intelektuálnímu vývoji (namísto přebírání intelektuálních trendů „z druhé ruky“). Právě takovýto reflexivní pohyb je gestem, na které je dnes možné navázat.

I přesto, že autoři publikace „*Rehabilitovat Marxe!*“ to otevřeně nedeklarují, knihu je nakonec možné číst jako výzvu určenou dnešním intelektuálům a intelektuálkám působícím na území bývalého Československa – jako volání po zopakování reflexivního pohybu, který by konstituoval silné, autonomní a bohaté epistemické pole, tentokrát ovšem nikoliv v situaci upadajícího stalinského modelu státního socialismu, ale již v éře globálního kapitalismu. Možná že dnes nepotřebujeme nové Masaryky, Patočky ani Havly, ale nové Cibulky, Dubské, Kosíky a Kalivody.

Lukáš Likavčan

Global Perspective on Society Postdoctoral Fellow
Faculty of Arts and Sciences, NYU Shanghai
lukas.likavcan@nyu.edu

Zákon a demokracie v řecké filosofii

Jakub Jinek (ed.): The Rule of the People and the Rule of Law in Classical Greek Thought

Filosofický časopis, 69, 2021, mimořádné číslo 2. 143 s.

Jakub Jinek je editorem pozoruhodného souboru textů věnovaných klíčovými konceptům politické a právní filosofie, jmenovitě vládě lidu a vládě práva (zákona), které v současnosti tvoří jádro politické teorie demokracie. Jejich původ v antické tradici ovšem poukazuje na složitější vztahy mezi nimi i napětí v jejich interpretaci, což je poznání, které může obohatit současnou diskuse o demokracii a úskalích, jimž musí čelit. Všech sedm článků, které tu nalezneme, bylo původně prezentováno na konferenci, která byla uspořádána Univerzitou Pardubice v květnu 2019 jakožto 19. výroční setkání mezinárodní výzkumné organizace Collegium Politicum. Recenzovaná publikace je plodem této mezinárodní spolupráce.

Jak už se dá odvodit ze samého názvu tohoto mimořádného čísla, jedná se o různá pojednání a odborné rozborů týkající se vztahu mezi vládou práva a vlád-

dou lidu.¹ Některé texty se specificky zaměřují pouze na jeden z těchto konceptů ve starověkém řeckém myšlení (až na malé výjimky hlavně na linii Platón, potažmo Sókratés a Aristotelés, což může být zkreslující), ale pokud příspěvky vezmeme jako celek, tak se skutečně drží hlavního tématu obsaženého v titulu knihy, i když na sebe bohužel příliš neodkazují, přestože autoři o sobě a o svých článcích navzájem vědí. Jelikož se jedná o samostatné texty několika odlišných autorů, pojednám o každém z nich zvlášť, třebaže uznávám, že jsou všechny spjaty rámcovým tématem, které přesvědčivě vyložil Jakub Jínek ve svém „Editorialu“.

První text „The Rule of Law and the Law of Nature“, jehož autorem je španělský teoretik F. L. Lisi, pojednává o vládě práva ve vztahu ke konceptu přirozeného zákona, jehož platónský původ se snaží dokázat. Tento původ nachází v platónské syntéze *nomos* a *physis*, ve které dle Lisiho Platón zformuloval pojetí univerzálních zákonů vládnoucích nad veškerým bytím, přičemž byl inspirován politickým pojetím vlády práva (zákona). Lisi soudí, že i moderní koncept zákonů přírody má v podstatě platónský „politický“ původ, jelikož Platón byl zastáncem tzv. matematizujícího přístupu.² Tento přístup se snažil porozumět zákonitostem bytí, ať už „lidského“ nebo „přírodního“, prostřednictvím matematických formulí (v duchu pythagorejců, kteří jsou tu nepřekvapivě zmíněni).

Řekl bych ovšem, že Lisiho závěr, podle kterého má moderní pojetí přirozeného zákona politický původ, je problematický. Přestože španělský filosof údajně vychází z platónské nauky o zákonitostech bytí, je třeba vzít v úvahu, že tyto zákonitosti nejsou omezené jen na politickou (lidskou) dimenzi, i když z jejího pozorování (dle Lisiho) vyplývají. Nedá se tedy koneckonců dovozovat, že Platónův přístup k zákonitosti má čistě politický původ. Vhodnější by dle mého názoru bylo konstatovat, že tento přístup má původ v Platónově syntetickém pojetí zákona, který je univerzální (přírodní i politický). Autor by ale mohl odpovědět, že Platónova syntéza je projekcí jeho pojetí řádu na *physis*, které vyzoroval v lidských politických uskupeních, takže debata by poté mohla pokračovat a vyžádala by si delší čas a hlubší analýzu.

Druhý článek, „The Rule of Law in Athenian Democracy and in Plato's Laws“ napsal britský akademik E. M. Harris. Zabývá se v něm vlivem athénskému pojetí vlády práva (které označuje za velice podobné modernímu) na Platónovu koncepci vlády práva, jak ji vyložil zejména v dialogu *Zákony*. Harris ve svém příspěvku Platóna líčí jako umírněnějšího zastávce rovnosti před zákonem (*isonomie*), který se

1 Dávám v překladu přednost termínu „vláda práva“ před termínem „vláda zákona“, jelikož vláda práva je termín zavedený. Vhodnější by ovšem byl termín „vláda zákona“, neboť by lépe vyniklo ono napětí mezi lidem jako druhem vládcy (moci) a zákonem jako vládou rozumu (*ideou*), které se jako červená nit vine celým mimořádným číslem. Pokud vládu práva nebudeme považovat za synonymum právního státu a nebudeme ji omezovat na moderní koncept individuálních přirozených práv, budeme mít na mysli právě onu vládu zákona, o které je v recenzované publikaci řeč.

2 Autor zde rozlišuje tři starořecké přístupy (jejichž zastávce a následovníky ovšem nacházíme i dnes), které se zabývají přirozeným zákonem. Jedná se o: a) tradiční či náboženský přístup, b) materialistický přístup a c) už zmíněný matematizující přístup.

do značné míry přidržuje základních athénských právních principů. Snaží se tedy ve svém originálním výkladu poukázat na jisté podobnosti dvou myšlenkových (či právně-filosofických) proudů, které jsou často vykládány jako neslučitelné a/nebo vůči sobě zcela nepřátelské.³ Základní otázkou tedy je, zda Harris dostatečně vrací tuto zavedenou představu, či nikoliv.

Harris se ve svém textu snaží ukázat, že Platónova teorie vlády práva je jakousi konzervativnější variantou oné athénské.⁴ Jak ale do tohoto pojetí zapadá Platónovo pojetí ideální obce vyložené v *Ústavě*, které je nesmiřitelnou kritikou každé demokracie? Vlastně se jedná o problém, o jehož řešení ve svém proslulém výkladu usiloval už Leo Strauss.⁵ V Harrisově textu je *Ústava* zmíněna pouze jednou a jeho analýza se takřka výhradně omezuje pouze na *Zákony*. Podle našeho názoru by ovšem bylo vhodné, aby představil svůj postoj k již dříve Straussem nastolené otázce: Jak chápat platónské dialogy v jejich návaznosti? Takto můžeme pouze říci, že autor sice přesvědčivě prokazuje athénské právní vlivy na Platónovy *Zákony*, ovšem nikoliv definitivně na celý *Corpus Platonicum*, z něhož v jeho podání takřka úplně vypadl dialog *Ústava*.

Následující článek „Protagoras on Democracy and the Rule of Law“ z pera italského teoretika G. Giorginiho se od ostatních příspěvků v recenzované publikaci liší tím, že vybočuje z linie Platón, potažmo Sókratés a Aristotelés a soustřeďuje se na sofistu Prótagoru, jehož ale známe hlavně z platónských dialogů. Prótagoras je známý především kvůli svému relativismu, jehož analýze Platón v eponymním dialogu *Prótagoras* a v dialogu *Theaitétos* věnuje důkladnou pozornost. Nicméně lze říci, pokud si dovolíme drobnou nadsázku, že Giorgini se snaží zrekonstruovat myšlenky tohoto Platónova slaměného panáka v jisté distanci od platonismu. Giorgini se zajímá hlavně o způsob, jakým Prótagoras rozumí demokracii a vládě práva, přičemž se snaží osvětlit roli, jakou v těchto úvahách hraje jeho „konzistentní relativismus“.

Autor tvrdí, že základy naší „liberální“ demokracie jsou velice podobné Prótagorově koncepci zlepšování *polis* prostřednictvím veřejného diskursu (či výměny informací, která má vést k postupnému vylepšování lidského mínění – ovšem v rámci Protágorova relativismu) a že jeho argumenty lze dobře využít na její obhajobu. Článek se vymyká ostatním textům recenzované publikace i tím, že přímo navazuje na moderní myslitele, kteří svá díla věnovali obhajobě liberálních základů

3 Interpretací, které Platóna označují za zapřisáhlého nepřítele všeho „athénského“ (tedy demokratického), je skutečně velmi mnoho. Jako hlavní představitele tohoto proudu je jistě možné zmínit Karla R. Poppera (*Otevřená společnost a její nepřítelé*. 2. vyd. Přel. M. Calda. Praha, OIKOYMENH 2011) nebo Richarda H. S. Crossmana (*Plato Today*. New York, Oxford University Press 1939).

4 Pokud použijeme moderní ideologickou analogii, Harris v podstatě odmítá možnost, že by Platón byl zastáncem jakési třetí pozice, a rovnou ho označuje za konzervativního liberála. Podle Harrise Platón sice přijímá základní stanoviska liberalismu (v tomto případě athénských právních principů), ale snaží se je aplikovat v jejich umírněnější, konzervativní formě.

5 Viz Strauss, L., *The Argument and the Action of Plato's Laws*. Chicago – London, University of Chicago Press 1975.

demokracie. V zajímavých podkapitolách se Giorgini věnuje ideovým podobnostem mezi F. von Hayekem, M. Oakeshottem a samotným Prótagorou.

V článku „Sophistic Criticisms of the Rule of Law: A Comparison of Callicles and Thrasymachus“ se německý teoretik M. Knoll nezabývá ani tak komparací pozic Kalikla a Thrasymacha, jako spíše snahou o základní pochopení a charakteristiku těchto dvou myslitelů, jejichž celá díla (pokud v případě Kalikla nějaká vůbec existovala) se vlastně nedochovala.⁶ Autor čerpá především z platónských dialogů *Gorgias* a *Ústava*, kde tyto ‚postavy‘ vystupují, což však může být omezující. Podobně jako Giorgini v předchozím článku se i Knoll pokouší rekonstruovat argumenty těchto dvou myslitelů na základě jejich polemického zobrazení v Platónově díle, kde jsou jejich argumenty zásadně ‚vyvráceny‘ Sókratem. Položme si tedy otázku, jaká je skutečná historická podoba těchto dvou sofistů a jak se jejich názory vztahují k vládě práva.

Ve své stati Knoll nejdříve poukazuje na důležitost konceptu vlády práva v politickém myšlení jak Platóna, tak Aristotela. Oba filosofové hájili myšlenku, že má-li *polis* prosperovat, měly by existovat *nomoi*, které jsou nadřazeny všem jednotlivcům. Teprve v další části svého výkladu se Knoll obrací k pojetí „dobrého (či šťastného) života“ jak u Kalikla, tak u Thrasymacha, přičemž dochází k závěru, že Kaliklés je jakýsi aristokratický hédonista, zatímco Thrasymachos vyzdvihuje a obhajuje život tyрана, jelikož nejlepší (nejšťastnější) život vede ten člověk, který může porušovat právo – a štěstí tedy spočívá v „nespravedlnosti“.⁷ Oba sofisté se tedy vpsledu shodují v tom, že ke štěstí vede nestřídmost.

V následující části svého výkladu Knoll ukazuje, že Thrasymachos je vlastně politickým sociologem, který popisuje mocenské realie v jakémkoliv možném systému, zatímco Kaliklova kritika se zaměřuje výhradně na demokracii. Zatímco Kaliklés tedy kritizuje masu za to, že limitují *aristoi* ve sledování jejich hédonistického štěstí, Thrasymachos tvrdí, že v každém systému existuje vládnoucí skupina (či jednotlivec), která vytváří a prosazuje zákony pouze za účelem sledování svého vlastního prospěchu.⁸ *Nomoi* tedy podle Thrasymacha nepředstavují nic jiného než způsob, kterým vládnoucí skupina využívá ovládané. Knoll k tomu poznamenává, že právě zde by mohl být definován původ Aristotelova kritéria dobré a špatné vlády.⁹ Podrobněji to ale nerozvádí.

6 Podrobnější analýzu této problematiky, které se autor nijak nesnaží vyhnout, najdeme v článku samém.

7 Představa nespravedlivého života, kterou tu Thrasymachos hájí, vlastně primárně vychází z toho, proti čemu se tento sofista snaží bojovat a vymezit, tedy ze základních morálních principů lidských společností (minimálně starořeckých). Jeho stanovisko tedy představuje pouze jakousi inverzi, protože nejenže není svébytné, ale je také v podstatě podřazené obecné morálce, z níž vychází. Friedrich Nietzsche, který je tu několikrát zmíněn, se Thrasymachem očividně inspiroval – a dalo by se říci, že jeho vymezení dále rozvíjel.

8 Srov. „‚Vláda práva‘ [neznamená totiž] nic jiného než legitimizaci určitého *statu quo*, na jehož zachování mají samozřejmě zájem všichni ti, jejichž politická moc nebo ekonomický prospěch, se v rámci tohoto práva stabilizuje.“ Schmitt, C., *Pojem politična*. Přel. O. Vochoč. Praha – Brno, OIKOYMENH – Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2007, s. 66.

9 Viz Aristotelés, *Politika*. Přel. A. Kříž. Praha, Petr Rezek 1998, 1278b6–1279b10.

V článku „What Makes a Law Good? Plato on Legal Theory in the Statesman“ se Ch. Horn zaměřuje na otázku, jak je Platónova filosofie práva vyložena v dialogu *Politikos* a zčásti též v *Zákonech*.¹⁰ Klade si otázku: Co je (dle Platóna) dobrým zákonem? Přitom se věnuje Platónově kritice *nomoi* jako takových. Je třeba upozornit, že na rozdíl od E. M. Harrise Horn zdůrazňuje Platónovu distanci vůči základním athénským principům práva. Autor uvádí, že Platón považoval athénskou demokracii (a její právní systém) za kombinaci absolutní neschopnosti a tupé právní nepružnosti, a právě proto se snažil vyvinout alternativní právní teorii. Horn soudí, že Platón vždy bral zákony a zákonodárství vážně, snažil se ale o vypracování jejich spravedlivějšího a efektivnějšího systému (tzv. expertokracie).

Aniž bych se pouštěl do podrobností Hornových rozborů, chtěl bych vyzvednout, že Platónova kritika *nomoi* a jeho návrhy na zlepšení vlády práva jsou v jeho textu výborně popsány a vyloženy. Beze zbytku platí i Hornův postřeh, že Platón byl velice kritický vůči existujícím politickým uspořádáním života v obci a nutnost vytvářet zákony považoval za ostudnou lidskou nezbytnost v situaci, kdy bohové už lidem přímo nevládnou.

Jakub Jínek napsal text „Plato’s Socrates and the Law Code of Athens“, ve kterém se zaměřil na Sókratův vztah k demokratickým Athénám (a Athéňanům) v té podobě, v jaké je vylíčen v *Obraně Sókratově*. Sókratés je zde interpretován jako muž mnoha tváří (Sókratés-Athéňan a Sókratés-cizinec) a také jako potenciální král-filosof, který nicméně nebyl přijat. Nemohl se ujmout moci, jelikož se mu nedostalo uznání ze strany těch, které by po svém nástupu na trůn ovládal. Autor takto poukazuje na konsensuální prvek (či podmínku) klasické platónské definice vlády krále-filosofova: je třeba, aby *polis* nejenom odsouhlasila jeho vládu, ale také aby jej vnímala jako aktéra, který je jí prospěšný. K tomu ovšem v případě Sókrata nedošlo, a nastala situace tedy vyústila v tragický střet.

Jínek nicméně vedle výše uvedené formulace ještě jednu podmínku vlády krále-filosofova. Jedná se o filosofovo přijetí a dodržování zákonů dané *polis*, jež Sókratés naplní až do samého konce. Autor zdůrazňuje, že se Sókratés ve své obraně nejen několikrát odkazuje na athénské zákony, ale také upozorňuje samotný soud na jejich (ne)dodržování. Pozoruhodná je analýza slavného výroku Pýthie, zmíněného v *Obraně*, neboť zůstává otázkou, co Sókratova moudrost vlastně obnáší v politickém světě. Nacházíme zde rozlišení mezi tím, co je „zde“, a tím, co je „tam“ – dva světy, dva Sókratové. Dle autora celá *Obrana Sókratova* jasně poukazuje na rozdíl mezi vládou práva a vládou lidu, pro které je směrodatné rozlišení dvou světů, pozemského a zásvětného.

10 Horn argumentuje, že je legitimní nahlížet do *Zákonů*, usilujeme-li o rozřešení problémů, které nacházíme v Platónově dialogu *Politikos* (Přel. F. Novotný. 4., opravené vydání. Praha, OIKOY-MENH 2005). *Politikos* je dle něj totiž jakýmsi pojítkem mezi *Ústavou* a *Zákonem*.

Závěrečný článek „The Role of the Law in the Classification of Democratic Constitutions in Aristotle, Pol. IV“ je jediným textem v mimořádném čísle, který se soustředuje výhradně na Aristotela (konkrétně na čtvrtou knihu *Politiky*). Napsal jej italský akademik A. Maffi, který se zde zabývá vztahem mezi právem, demokracií a rovností v rámci Aristotelova politického myšlení. Je uvedena tzv. „první demokracie“ (*prôtê dêmodratia*), která má svůj zvláštní *nomos*.¹¹ Jedná se o *nomos*, jehož účelem je řešit jeden z fundamentálních problémů, jímž je demokracie nucena čelit, totiž vyvažování mocí chudé většiny a bohaté menšiny (tak, aby první skupina nedominovala či nebyla v konfliktu s druhou, což je tendence, jež demokracii nevyhnutelně charakterizuje). Jinými slovy by se dalo říci, že Aristotelés chce řešit numericko-politickou nerovnost nižších a vyšších vrstev zavedením nového typu politické rovnosti.¹²

Maffi rozebírá konkrétní způsoby, jejichž prostřednictvím chtěl Aristotelés tuto politickou rovnost aktivně prosazovat a také udržovat. Zároveň v textu najdeme zajímavé rozlišení mezi *nomoi* (zákony/právo) a tzv. *psêphismata* (dekrety), které vydává lidové shromáždění (*ekklésia*). Tyto dekrety mohou docela snadno jít (a často jdou) proti vládnoucím *nomoi*, prostřednictvím kterých se demokratická forma vlády udržuje (pokud ovšem *nomoi* nejsou zkažené) stejně jako každá jiná. Dekrety – obzvlášť pokud jsou obecně (nikoliv partikulárně) zaměřené – mohou vést až ke zkáze žádoucí politeje. Pokud se na Maffiho článek podíváme z liberálně-parlamentaristické perspektivy, můžeme říci, že je v něm možné nalézt mnoho argumentů, kterých by se dalo využít proti zastáncům přímé demokracie. Autor na závěr uvádí, že jeho článek umožňuje čtenáři posoudit, jak Aristotelovo pojetí demokracie řeší problematiku aritmetické nerovnosti. S tímto konstatováním se dá souhlasit.

Na závěr bych rád uvedl, že celek uvedených textů je neocenitelným zdrojem poučení pro každého, kdo se zajímá o antické zdroje takových klíčových pojmů současné politické teorie, jako jsou vláda lidu a vláda práva. Každý jednotlivý článek je svébytným přínosem k podnětným úvahám. Jedná se o texty psané erudovanými odborníky, z nichž každý přispívá k poznání, které je nepochybně stejně tak důležité nyní, jako bylo antice. Jediné, čeho lze litovat, je to, že chybí osvětlení metodologických východisek, která se přece jenom u jednotlivých autorů poněkud liší, ale v celku výkladu zůstala nepovšimnuta.

Sylvester Holovský

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
sylvester.holovsky@gmail.com

11 Autor dodává, že souhlasí s interpretací, kteří označují tuto první demokracii za jakýsi ideální model demokracie, který zastával Aristotelés.

12 Srov. Machiavelli, N., *Rozprawy o prvních deseti knihách Tita Livie*. Přel. J. Hajný. Praha, Argo 2003, kniha 1 (§ 3–6).